

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 347.919.7+951

ПОРЯДОК УХВАЛЕНИЯ ТА ПРОГЛОШЕНИЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Світлана БИЧКОВА,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

Юрій ПІДЧЕНКО,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У науковій статті досліджується процесуальний порядок ухвалення та проголошення судових рішень у справах окремого провадження. Зроблено висновок про те, що судові рішення ухвалюються та проголошуються в справах окремого провадження відповідно до загальних правил, встановлених Цивільним процесуальним кодексом України, з певними винятками та доповненнями. Установлено, що особливості ухвалення та проголошення судових рішень пов'язані з тим, що в деяких категоріях справ окремого провадження суд ухвалює рішення в складі одного судді й двох присяжних; під час ухвалення рішення суд поряд із переліком питань, передбачених Цивільним процесуальним кодексом України, додатково має розв'язати низку питань, передбачених спеціальними нормами; законодавець передбачає можливість скасування рішення судом, який його ухвалив.

Ключові слова: судові рішення, рішення суду, ухвали суду, окреме провадження, ухвалення судових рішень, проголошення судових рішень.

ORDER OF ADOPTION AND PROCLAMATION OF COURT DECISIONS IN CASES OF A SPECIAL PROCEEDING

Svetlana BYCHKOVA,
Doctor of Law, Professor,
Head at the Department of Civil Law and Process
of National Academy of Internal Affairs

Yurii PIDCHENKO
Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process
of National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

The scientific article examines the procedure for the adoption and proclamation of court decisions in cases of special proceeding. It is concluded that court decisions are adopted and declared in cases of special proceeding in accordance with the general rules established by the Civil Procedure Code of Ukraine, with certain exceptions and additions. It has been established that the peculiarities of the adoption and proclamation of court decisions are related to the fact that in certain categories of cases separate proceedings: the court adopts decisions in the composition of one judge and two jurors; during the adoption of the court decision, along with a list of issues stipulated in Civil Procedure Code of Ukraine, in addition, court should resolve a number of issues stipulated by special regulations; the legislator envisages the possibility of canceling the decision by the court that adopted it.

Key words: court decisions, decisions of the court, court rulings, special proceeding, adoption of court decisions, proclamation of court decisions.

REZUMAT

În lucrarea științifică se examinează ordinea procedurală de adoptare și proclamarea hotărârilor în cadrul procedurilor individuale. Sa ajuns la concluzia că deciziile judiciare sunt adoptate și proclamate în cadrul unei proceduri separate, în conformitate cu regulile generale stabilite de CPC a Ucrainei, cu excepții și completări. A constatat că e necesară adoptarea și proclamarea hotărârilor legate de faptul că anumite categorii de cazuri de proceduri distincte, instanța alcătuită dintr-un judecător și doi jurați; în cursul deciziei instanței, împreună cu o listă a problemelor prevăzute la art. GIC Ucraina în plus, a rezolvat o serie de probleme, există reguli speciale; legislatorul prevede anularea deciziei instanței care a aprobat-o.

Cuvinte cheie: decizii judecătorești, hotărâri, ordine judecătorești proceduri distincte, adoptarea hotărârilor, pronunțări ale hotărârilor.

Постановка проблеми. Під час здійсненні правосуддя суд виконує багато різних за своїм змістом і юридичним характером процесуальних дій, а саме: вирішує справу по суті, закінчує справу без ухвалення рішення, вирішує клопотання сторін, третіх осіб тощо. Судження й волевиявлення суду стосовно будь-яких питань мають владний характер і втілюються у відповідну процесуальну форму – процесуальні рішення. Отже, судові рішення – узагальнюючий термін судових актів, які ухвалюються під час вирішення будь-якого питання [1, с. 625].

Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Водночас ухвалення судових рішень іменем України означає, що суди є органами державної влади, вони наділені державно-владними повноваженнями, їхні владні акти мають публічний характер і є загальнообов'язковими до виконання, оскільки ухвалюються й проголошуються від імені держави.

Актуальність теми дослідження підтверджується ступенем нерозкритості цієї проблематики у науковій доктрині, котра, водночас, актуалізується у зв'язку з останньою новелізацією цивільного процесуального законодавства України, зумовленою прийняттям 3 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [2], які було викладено у новій редакції ЦПК України 2004 р. [3]. У зв'язку з цим, певних змін у законодавчому регулюванні знав й інститут судових рішень, зокрема в справах окремого провадження.

Стан дослідження. Наукові погляди на проблему ухвалення та проголошення судових рішень відображали в дослідженнях такі українські науковці: С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Д.Д. Лупспеник, Ю.Д. Притика, Г.В. Чурпіта, С.Я. Фурс та ін. Водночас зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, інститут судових рішень, які ухвалюються та проголошуються в справах позовного провадження. Тому проблемні аспекти, пов'язані з визначенням особливостей ухвалення та проголошення судових рішень у справах окремого провадження, залишаються малодослідженими й потребують подальшої наукової розробки.

Метою та завданнями статті є дослідження особливостей ухвалення та проголошення судових рішень у справах окремого провадження.

Виклад основного матеріалу. Отже, як і в будь-якому іншому виді цивільного судочинства, судові рішення ухвалюються судом під час розгляду справ окремого провадження, яке, відповідно до ч. 7 ст. 19 ЦПК України, призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, підтвердження наявності чи відсутності прав, які не підлягають оскарженню

Спираючись на юридичну природу окремого провадження, як одного з видів позовного цивільного судочинства, можна стверджувати, що під час розгляду цивільних справ у зазначеному порядку судом можуть бути ухвалені два види судових рішень: рішення суду й ухвала суду.

ЦПК України містить декілька загальних правил щодо ухвалення рішень суду та постановлення ухвал.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 259 ЦПК України суди ухвалюють рішення іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Нагадаємо, що після закінчення судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (спеціально обладнаного приміщення) для ухвалення рішення, оголо-

сивши орієнтовний час його виголошення. Водночас варто погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що «негайність» ухвалення рішення суду слід тлумачити як необхідність прийняття законного та обгрунтованого рішення на підставі всебічного, повного, об'єктивного й безпосереднього дослідження наявних у справі доказів у найкоротший, проте необмежений законом, процесуальний термін [4, с. 475].

Під час ухвалення рішення необхідним елементом цивільної процесуальної форми є дотримання таємниці нарадчої кімнати, яка відповідно до ст. 245 ЦПК України зводиться до виконання трьох правил: а) під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу; б) під час перебування в нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи; в) судді не мають права розголошувати перебіг обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті.

Як визначено в ч. 2 ст. 259 ЦПК України, рішення ухвалюються, складаються й підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу.

За загальним правилом, цивільні справи в судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуючим і діє від імені суду, якщо інше не передбачено ЦПК України. У випадках, установлених ЦПК України, цивільні справи в судах першої інстанції розглядаються колегією в складі одного судді й двох присяжних, які під час здійснення правосуддя користуються всіма правами судді.

Відповідно до ч. 4 ст. 293 ЦПК України в складі одного судді й двох присяжних розглядаються такі справи окремого провадження: про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; про визнання фізичної особи безвісти зниклою чи оголошення її померлою; про усиновлення; про надання особи примусової психіатричної допомоги; про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу. Відповідно до цього рішення суду в зазначених справах окремого провадження також ухвалюються всім складом суду: одним суддею і двома присяжними.

Під час ухвалення рішення суд має вирішити низку питань, серед яких такі: 1) чи мали місце обставини (факти), якими обгрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають зі встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; 5) слід задовольнити позов чи відмовити в ньому; 6) як розподілити між сторонами судові витрати; 7) чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення; 8) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову.

Аналіз цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що під час ухвалення рішень у справах окремого провадження суд вирішує всі зазначені вище питання з такими винятками та доповненнями: 1) під час ухвалення судом рішення в справах окремого провадження судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України); 2) під час ухвалення рішення про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (зокрема обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїми доходами) чи визнання фізичної особи недієздатною суд має вирішити питання про встановлення над особою піклування або опіки (ч. 1 ст. 300 ЦПК України); 3) під час ухвалення рішення про усиновлення суд за клопотанням заявника (заявників) має вирішити питання про зміну імені, прізвища та по батькові, дати й місця народження уси-

новленої дитини, про зміну імені, прізвища, по батькові усиновленої повнолітньої особи, про запис усиновлювачів батьками (ч. 3 ст. 314 ЦПК України); 4) під час ухвалення рішення про визнання спадщини відумерлою суд має вирішити питання про передачу такої спадщини територіальній громаді відповідно до закону (ст. 338 ЦПК України); 5) під час ухвалення рішення про видання обмежувального припису суд має вирішити питання про його видання у вигляді одного чи декількох заходів тимчасового обмеження прав особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» або Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», терміном від одного до шести місяців (ч. 2 ст. 350-6 ЦПК України).

Після ухвалення рішення суду оформлюється й підписується в нарадчій кімнаті суддею, а в разі колегіального розгляду – суддями, які брали участь у справі. За цих умов у деяких випадках (залежно від складності справи) складання повного рішення (постанови) суду може бути відкладене на строк до десяти днів, а якщо справа розглянута в порядку спрощеного провадження – до п'яти днів із дня закінчення розгляду справи. Судове рішення, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписане всім складом суду й приєднане до справи (ч. 6 ст. 259 ЦПК України).

Певні особливості має й процесуальний порядок постановлення ухвал. Так, відповідно до ч. 4, 5 ст. 259 ЦПК України ухвали суду, які оформлюються окремим документом, встановлюються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) й приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання. Складання повного тексту ухвали, залежно від складності справи, також може бути відкладене на строк до п'яти днів із дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали (ч. 6 ст. 259 ЦПК України).

Постановлення ухвал у справах окремого провадження здійснюється судом за загальними правилами, установленими ЦПК України. Єдине, на що законодавець звертає увагу в цьому аспекті, – правова регламентація ухвал, які можуть бути постановлені судом у певних категоріях справ цього виду цивільного судочинства. Наприклад, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд на судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може ухвалити рішення про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу, якщо така особа ухиляється від проходження експертизи (ч. 2 ст. 298 ЦПК України). Також у цій категорії справ вирішується питання про звільнення особи від повноважень опікуна або піклувальника, а також призначення ними інших осіб (ч. 2 ст. 300 ЦПК України); у справах про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі суд вирішує питання про публікацію виклику держателя втраченого цінного паперу на пред'явника або векселя до суду, а також заборону здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або за векселем (ч. 1 ст. 322 ЦПК України) тощо.

Як рішення, так й ухвали суду викладаються письмово в паперовій та електронній формах. За таких умов виправлення в рішеннях й ухвалях мають бути застережені перед підписом судді. Судові рішення викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених

Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (у разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Поряд з ухваленням, цивільне процесуальне законодавство України регламентує процесуальний порядок проголошення судових рішень.

Відповідно до ч. 1 ст. 268 ЦПК України рішення суду проголошується в судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно, окрім випадків, установлених ЦПК України. У разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин (що входить до повноважень суддів) рішення суд повідомляє, коли його буде складено повністю.

Під час проголошення рішення суду суддя не оголошує такі відомості щодо учасників справи: 1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, телефонні номери чи інші засоби зв'язку, адресу електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; 2) реєстраційні номери транспортних засобів; 3) номери банківських рахунків, номери платіжних карток; 4) інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні.

У разі неявки всіх учасників справи на судове засідання, яким завершується розгляд справи, або розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи суд підписує рішення без його проголошення. Датою ухвалення рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошене – повне чи скорочене). Датою ухвалення рішення, навіть за відсутності учасників справи, є дата складання повного судового рішення. Рішення суду (повне або скорочене) підписується всім складом суду в день його ухвалення й додається до справи.

Як визначено в ч. 3 ст. 268 ЦПК України, після проголошення рішення, головуєчий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Таке роз'яснення, на нашу думку, має супроводжуватися зверненням суду з відповідними питаннями до учасників справи та їхніх представників стосовно того, чи зрозумілий їм зміст рішення суду, порядок і строк його оскарження. У разі відсутності чіткого розуміння цього учасниками справи та їхніми представниками, суд зобов'язаний надати їм відповідні уточнення та роз'яснення.

Водночас роз'яснення рішення суду, яке здійснюється одразу після його проголошення, слід розмежовувати від роз'яснення рішення, яке набрало чинності. У цьому разі рішення роз'яснюється судом за таких умов: а) рішення набрало чинності; б) рішення ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого воно може бути пред'явлене до примусового виконання; в) є заява учасників справи, державного виконавця, приватного виконавця про необхідність роз'яснення рішення.

Після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити його, окрім таких випадків: 1) виправлення описок та арифметичних помилок (ст. 269 ЦПК України); 2) перегляду заочного рішення (статті 284–287 ЦПК України); 3) розгляду апеляційної скарги, що надійшла до апеляційного суду після закінчення апеляційного розгляду справи (ст. 370 ЦПК України); 4) розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи (ст. 405 ЦПК України); 5) перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами (статті 423–429 ЦПК України); 6) розгляду деяких

категорій справ окремого провадження. Стосовно останнього, то суд має право скасувати або змінити рішення, ухвалені в справах про:

а) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною.

Зокрема скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за заявою самої фізичної особи, її піклувальника, членів сім'ї або органу опіки та піклування (ч. 3 ст. 300 ЦПК України).

Скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи в разі її видужання або значного поліпшення психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, членів сім'ї, органу опіки та піклування або самої особи, визнаної недієздатною (ч. 4 ст. 300 ЦПК України);

б) визнання фізичної особи безвісти зниклою або оголошення її померлою.

Відповідно до ст. 309 ЦПК України в разі одержання заяви про появу фізичної особи, яку було визнано безвісти зниклою, оголошено померлою або немає відомостей про місцеперебування цієї особи, суд призначає справу до слухання за участю цієї особи, заявника та інших зацікавлених осіб і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи безвісти зниклою або про оголошення її померлою. Заяву може бути подано особою, яку було визнано безвісно відсутньою, оголошено померлою або іншою зацікавленою особою. Копію рішення суд надсилає відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для анулювання актового запису про смерть;

в) усиновлення.

Як визначено в ч. 5, 6 ст. 314 ЦПК України, суд скасовує рішення про усиновлення, якщо після ухвалення рішення батьки дитини відкликали свою згоду на її усиновлення. Якщо таке відкликання мало місце після ухвалення рішення, але до набрання ним законної сили, суд, скасувавши своє рішення, має поновити розгляд справи й залишити заяву без розгляду. Водночас, якщо відкликання згоди на усиновлення батьками дитини мало місце після ухвалення рішення про усиновлення й набрання ним законної сили, скасування такого рішення видається можливим лише за наявності визначених законом підстав та в порядку, передбаченому ст. 370, 405, 423–429 ЦПК України.

Поряд із правилами проголошення рішень, цивільне процесуальне законодавство України встановлює й процесуальний порядок проголошення ухвал. Так, відповідно до ч. 9–10 ст. 268 ЦПК України ухвали суду проголошуються негайно після їх постановлення за правилами проголошення рішень суду. В ухвалі, яку суд постановляє без виходу до нарадчої кімнати, оголошуються висновок суду та мотиви, відповідно до яких суд дійшов такого висновку.

Висновки. Таким чином, ми проаналізували цивільне процесуальне законодавство України в контексті проблематики процесуального порядку ухвалення та проголошення судових рішень у справах окремого провадження. У результаті проведеного аналізу ми дійшли таких висновків:

1) юридична природа окремого провадження, як виду неповного цивільного судочинства, суттєво не впливає

на процесуальний порядок ухвалення та проголошення судових рішень. Тому рішення та ухвали суду ухвалюються (постановляються) у справах окремого провадження відповідно до загальних правил, установлених ЦПК України, з певними винятками та доповненнями;

2) особливості ухвалення та проголошення судових рішень у справах окремого провадження пов'язані з тим, що:

а) у деяких категоріях справ окремого провадження (зокрема про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; про визнання фізичної особи безвісти зниклою чи оголошення її померлою; про усиновлення та ін.) суд ухвалює рішення в складі одного судді й двох присяжних;

б) у деяких категоріях справ окремого провадження під час ухвалення рішення суд, разом із переліком питань, передбачених ЦПК України, додатково має розв'язати низку питань, передбачених спеціальними нормами (ч. 7 ст. 294, ч. 1 ст. 300, ч. 3 ст. 314, ст. 338, ч. 2 ст. 350–6 ЦПК України);

в) законодавець передбачає можливість скасування рішення судом, який його ухвалив, у таких категоріях справ окремого провадження: про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною; про визнання фізичної особи безвісти зниклою або оголошення її померлою; про усиновлення.

Список використаної літератури:

1. Курс цивільного процесу / В.В. Комаров., В.А. Бігун., В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

2. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. // Законодавство України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

4. Цивільне процесуальне право України / [С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.; за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. 760 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Бичкова Світлана Сергіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ;

Підченко Юрій Олексійович – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Bychkova Svitlana Serhiivna – Doctor of Law, Professor, Head at the Department of Civil Law and Process of National Academy of Internal Affairs;

Pidchenko Yurii Oleksiiovych – Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process of National Academy of Internal Affairs

anna828283@gmail.com